

УДК 347.633(477)

І. А. Яніцька

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОФОРМЛЕННЯ УСИНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНИ ТА ІНОЗЕМНИМИ ГРОМАДЯНАМИ

Усиновлення має давні традиції, хоча способи розв'язання цієї проблеми є неоднозначними й залежать від рівня розвитку суспільства та національних особливостей.

Інститут усиновлення, як пріоритетна форма сімейного виховання дітей, які залишились без турботи батьків, відомий усім правовим системам. Визначальною ідеєю інституту усиновлення є турбота про дітей, які втратили батьків або з тих чи інших причин позбавлені батьківського піклування, створення для них середовища, яке є характерним для сім'ї.

Українська держава сприяє розвитку усиновлення, встановивши обов'язковий судовий порядок його проведення, заборону посередницької, комерційної діяльності щодо усиновлення дітей, вимоги стосовно нагляду за станом утримання та виховання дітей, усиновлення іноземними громадянами, можливість застосування до усиновлювача такої санкції, як позбавлення батьківських прав.

Позбавлення батьківських прав є крайнім заходом сімейно-правового характеру, який застосовується до батьків, що не забезпечують належного виховання своїх дітей. Такий захід може застосовуватися за рішенням суду.

Конституція України гарантує дітям усі права, необхідні для їхнього розвитку і життя.

На захист прав дитини, її розвитку прийнята низка міжнародних документів. Серед цих документів особливо важливе значення має Конвенція ООН про права дитини, яку було прийнято і відкрито для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 р. Ця Конвенція ратифікована Верховною Радою України і набула чинності для України 27 вересня 1991 р. Міжнародними зобов'язаннями Україна гарантує свободу і гідність своїх дітей, створює умови для їхнього всебічного розвитку. [1, с. 136–158].

Розгляд окремих правових проблем усиновлення та процесуальних особливостей його оформлення зустрічається у працях таких відомих вітчизняних та зарубіжних вчених-цивілістів: М. В. Антокольської, Д. В. Бобрової, Г. С. Волосатого, Є. М. Ворожейкіна, В. С. Гопанчука, О. О. Грабовської, М. А. Гурвича, О. В. Дзери, А. А. Добровольського, А. С. Довгерта, І. В. Жилінкової, Л. М. Зілковської, О. М. Калітенко, К. І. Комісарова, Н. В. Летової, Д. Д. Луспеніка, Г. К. Матвеева, А. А. Мельникова, В. А. Мусина, О. М. Нечаєвої, Л. М. Пчелінцева, З. В. Ромовської, Т. А. Стоянової, Р. А. Стефанчука, В. О. Рясанцева, М. К. Треушнікова, С. Я. Фурси, Є. О. Харитоновна, Ю. С. Червоного, М. А. Чечиної, М. С. Шикарян та багатьох інших.

Незважаючи на велику кількість наукових праць вчених, пов'язаних із вивченням проблем усиновлення, дане питання потребує дослідження у зв'язку з багаточисленними змінами, які відбулися в законодавстві України.

Тому метою даного дослідження є науково-теоретичне дослідження правового статусу, розкриття суті та змісту такого інституту цивільного процесу, як усиновлення, всебічний аналіз та порядок його застосування на сучасному етапі, дослідження процесуальних особливостей оформлення усиновлення громадянами України та іноземними громадянами.

У статті 20 Конвенції про права дитини зазначено, що дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення, або яка у її інтересах не може бути залишена у такому оточенні, має право на особистий захист і допомогу з боку держави.

Відповідно до ч. 3 ст. 52 Конституції України утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. В Україні для надання допомоги таким дітям створено систему державних дитячих закладів, у яких вони перебувають на повному державному забезпеченні до досягнення повноліття. До таких закладів належать дитячі будинки для дітей дошкільного віку, дитячі будинки для дітей шкільного віку, дитячі будинки змішаного типу, а також загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Крім того, важливою формою виховання та піклування про таких дітей є прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу, утворювані за рішенням місцевих органів державної влади. Метою створення дитячих будинків сімейного типу є посилення державної допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, забезпечення якнайповнішого поєднання суспільних та сімейних форм виховання [2].

Особливе місце серед форм постійного влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, посідає усиновлення. Це оптимальна форма влаштування дітей-сиріт та покинутих дітей, оскільки в результаті усиновлення, як правило, для дитини створюються такі умови виховання, що наближаються до умов у рідній сім'ї, а часом і значно кращі. Це пов'язано з тим, що усиновлення рідко буває випадковим. Як правило, це добре зважене рішення, в якому втілюються мрії й бажання самотніх осіб, які не мають рідних дітей.

Головною ідеєю інституту усиновлення є турбота про дітей, які позбулися батьків або по інших причинах позбавлених батьківського піклування, яка є характерним для сім'ї. В той же час усиновлення відповідає і інтересам усиновителів, так як надає можливість особам, які не мають дітей, задовольнити природні почуття батьківської любові, потребу у батьківстві та материнстві. Тому усиновлення здійснюється на добровільних засадах, коли кандидати в усиновителі виявили бажання виховувати дітей, які усиновлюються, та виявляти про них турботу. Основний принцип, з якого виходить законодавство України у своїх вимогах до усиновителя, — це здатність здійснювати належне виховання та утримання дитини. Виходячи з цього, законодавець наділяє можливістю стати усиновителями повнолітніх дієздатних осіб обох статей, які не включені в перелік, який зазначений у СК України. При цьому з метою забезпечення виконання усиновителем своїх батьківських обов'язків в Україні встановлена різниця у віці не менше 15 років між усиновителем,

позашлюбним, і усиновленим (крім випадків усиновлення дитини вітчимою чи мачухою) [3].

Відповідно до законодавства України, всиновлювати можна лише малолітніх і неповнолітніх дітей. Ця вимога виходить з того, що усиновлення таких дітей відповідає їх інтересам, оскільки вони найбільше відчують потребу у батьківській турботі та увазі. Особи, які досягли повноліття, як правило, не можуть бути усиновлені, оскільки згідно зі ст. 34 ЦК України вони мають повну цивільну дієздатність. Тому батьківські права та обов'язки щодо них припиняються.

Однак у ч. 2 ст. 208 СК України, вперше у сімейному законодавстві України, закріплено положення, згідно з яким у виняткових випадках суд може постановити рішення про усиновлення повнолітньої особи, яка не має матері, батька або позбавлена їх піклування. Таким чином, повнолітня особа може бути усиновлена лише за двох умов: 1) якщо вона є сиротою; 2) якщо вона позбавлена батьківського піклування. Усиновленою не може бути особа, батьки якої померли після досягнення нею повноліття, але за свого життя належним чином виконували батьківські обов'язки.

Наявність у повнолітньої особи власних дітей не є перешкодою до її усиновлення. Крім того, закон не встановлює максимального віку особи, яка може бути усиновленою. Отже, не виключено, що нею може бути особа віком понад 30 років. [3].

Особливі правила встановлені законом для усиновлення дитини, яку не забрали з пологового будинку або яку було знайдено. У нормах сімейного законодавства не визначений мінімальний вік дитини, яка може бути усиновлена. Проте у ч. 1 ст. 209 СК закріплено правило, відповідно до якого дитина, покинута в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я або яку відмовилися забрати з зазначених закладів батьки, інші родичі, може бути усиновлена після досягнення нею двомісячного віку. Відповідно до вказаної статті дитина, яку було підкинута чи знайдено, може бути усиновлена після спливу двох місяців з часу її знайдення.

Крім того, у сімейному законодавстві України регламентовано порядок усиновлення братів та сестер. Так, згідно з ч. 1 ст. 210 СК якщо на обліку для можливого усиновлення перебувають рідні брати та сестри, вони не можуть бути роз'єднані при їх усиновленні. Це положення закріплене з метою недопущення розриву родинних зв'язків. Водночас за наявності обставин, що мають істотне значення, суд за згодою органу опіки та піклування може постановити рішення про усиновлення когось із зазначених осіб або про усиновлення їх різними особами.

Якщо усиновлювач не є громадянином України, для усиновлення дитини, яка є громадянином України, потрібен дозвіл урядового органу державного управління з усиновлення та захисту прав дитини. [3].

Усиновлення дітей іноземцями здійснюється на підставі рішення суду, у тих випадках, коли суд переконується в тому, що іноземці, які бажають бути усиновлювачами, виявляють свідоме прагнення виховувати дітей і піклувати-

ся про них. Подача заяви до суду та розгляд справи здійснюється за правилами глави 5 розділу 4 Цивільно-процесуального кодексу України. При розгляді справи суд має враховувати також законодавство країни усиновлювача (рішення Верховного Суду України від 4 липня 2007 р.). Також, розглядаючи справи про усиовлення дитини, яка є громадянином України, іноземцями, судам необхідно брати до уваги положення п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 р. № 3 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиовлення в про позбавлення та поновлення батьківських прав». Сімейний кодекс гарантує усиовленій іноземцем дитині захист зі сторони держави, який здійснюється шляхом нагляду за дотриманням прав усиовлених дітей. За усиовленою дитиною зберігається громадянство України до досягнення нею вісімнадцяти років. В подальшому в разі бажання повнолітній усиовлений може змінити українське громадянство на громадянство країни усиовлювача.

Усиовлена дитина має право на збереження своєї національної ідентичності, відповідно до Конвенції про права дитини, інших міжнародних договорів, тобто має право знати свою національність, дотримуватись певних національних традицій та звичаїв тощо.

Іноземець, який може бути усиовителем, зацікавлений у «доборі» дитини, з урахуванням власних, особистих критеріїв (раса, національність, зовнішність, стать віросповідання, стан здоров'я, соціальне оточення, у яких народилась та проживала дитина до усиовлення). Ці особистісні критерії вибору дитини для майбутнього усиовителя пов'язані з мотивами, на підставі яких така особа бажає усиовити конкретну дитину. У сімейному законодавстві лише у ст. 224 СК України (рішення суду про усиовлення) вказано обов'язковість з'ясування питання стану здоров'я дитини, що підлягає усиовленню. Постановляючи рішення про усиовлення дитини, суд враховує обставини, що мають істотне значення, зокрема особу дитини та стан її здоров'я (п. 5 ч. 1 ст. 224 СК України).

Однак в історії України, зокрема у 1994 році, були виявлені і випадки масового незаконного усиовлення дітей в нашій країні іноземними громадянами з метою подальшої торгівлі ними. Тому 26 липня 1994 року в Україні був накладений мораторій на всиовлення українських дітей-сиріт іноземними громадянами.

Початок вивчення торгівлі людьми в Україні припадає на 1994–1998 роки. Тоді Верховна Рада України створила тимчасову спеціальну слідчу комісію, висновок якої лише підтвердив жахливі факти: незаконні дії щодо усиовлення українських дітей-сиріт іноземцями насправді мали характер завуальованої торгівлі ними.

Торгівля дітьми передбачає продаж, іншу оплатну передачу, а так само здійснення щодо них будь-яких інших незаконних угод, пов'язаних із законним чи незаконним переміщенням за їх згодою або без їх згоди через державний кордон з певною метою, однією з яких є усиовлення в комерційних цілях.

Усиовлення (удочеріння) в комерційних цілях — це оформлене спеціальним юридичним актом прийняття у сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина

(дочки) для її наступного використання у жебрацтві, занятті азартними іграми, а також для подальшого укладення щодо неї договорів купівлі-продажу, міни та інших пов'язаних з фактичною передачею права власності [4].

Конвенція ООН про права дитини передбачає, що держава повинна вжити всіх заходів щодо запобігання торгівлі дітьми, з якою б метою вона не здійснювалась, а також не допускати отримання невинуватих матеріальних доходів, пов'язаних з усиновленням дітей в іншій країні. Проте корупція та організована злочинність проникли і в цю сферу.

З того часу у законодавство України внесено ряд змін і прийнято ряд нормативних актів, а саме прийнято Сімейний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Постанову КМУ «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлення дітей від 08.10.08 р. № 905, прийнято Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої)». Зазначені нормативні акти обмежують злочинні посягання іноземців та інших громадян на безпечне життя дітей, позбавлених батьківського піклування.

На завершення вважаю, що з метою виключення випадків посередницької та комерційної діяльності щодо усиновлення дітей, органи опіки та піклування, урядовий орган державного управління з усиновлення та захисту прав дитини, які наділені правом на активну інформаційну діяльність у сфері усиновлення, повинні надавати інформацію загального характеру про дітей лише у випадках безпосереднього звертання до них. Розповсюдження цими органами та установами такої інформації у засобах масової інформації (радіо, телепрограми, друковані засоби), в інтернеті, подання оголошень про можливості усиновлення конкретної дитини, розміщення її фотографій та особистих даних має бути суворо заборонено.

Аналіз чинного законодавства з питань усиновлення та захисту прав дітей, позбавлених батьківського піклування, а також практики застосування, дає підставу для висновку про те, що як в теорії, так і на практиці відсутній досконалий механізм вирішення справ про усиновлення дітей іноземними громадянами. Не всі положення законодавства регулюють правовідносини у сфері міждержавного усиновлення у відповідності із вимогами сьогодення. Набрання чинності новим Сімейним кодексом України, Цивільним процесуальним також не вирішило низку проблемних питань, які виникають у судовій практиці при розгляді та вирішенні справ про усиновлення дітей іноземними громадянами.

Література

1. Олійник А. С. Узагальнення практики розгляду судами цивільних справ про усиновлення дітей, позбавлення батьківських прав, встановлення опіки та піклування над дітьми // Судова апеляція. — 2009. — № 1. — С. 136–158.
2. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=564-2002-%EF> <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=565-2002-%EF>
3. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2947-14>
4. Будзінська О. Правові аспекти усиновлення українських дітей, які є громадянами України, іноземцями // Юридичний журнал. — 2009. — № 2.

Анотація

Яницька І. А. Процесуальні особливості оформлення усиновлення громадянами України та іноземними громадянами. — Стаття.

Досліджено правовий статус, розкрито суть та зміст такого інституту цивільного процесу, як усиновлення. Проведено аналіз та порядок його застосування на сучасному етапі. Досліджено процесуальні особливості оформлення усиновлення громадянами України та іноземними громадянами.

Ключові слова: усиновлення, діти-сироти, сім'я, батьки, усиновлювач, іноземні громадяни.

Аннотация

Яницкая И. А. Процессуальные особенности оформления усыновления гражданами Украины и иностранными гражданами. — Статья.

Исследован правовой статус, раскрыта сущность и значение такого института гражданского процесса, как усыновление. Проведен анализ порядка его применения на современном этапе. Исследованы процессуальные особенности оформления усыновления гражданами Украины и иностранными гражданами.

Ключевые слова: усыновление, дети-сироты, семья, родители, усыновители, иностранные граждане.

Summary

Janitskaja I. A. Procedural characteristics of registration of adoption by citizens of Ukraine and foreign citizens. — Article.

It is investigated legal status, it is opened essence and value of such institute of civil process, as adoption. Also it is carried out the analysis and an order of its application at the present time. It is investigated remedial features of registration of adoption by citizens of Ukraine and foreign citizens.

Keywords: adoption, children-orphans, a family, parents, adoptive fathers, foreign citizens.

УДК 347.632.1

О. М. Ганкевич-Журавльова

ПРО ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ ПРАВО ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ПОЗОВУ ПРО ВИЗНАННЯ БАТЬКІВСТВА

Постановка проблеми. Згідно з ч. 3 ст. 128 СК України позов про визнання батьківства може бути пред'явлений: матір'ю; опікуном, піклувальником дитини; особою, яка утримує та виховує дитину; самою дитиною, яка досягла повноліття, а також особою, яка вважає себе батьком дитини [1].

На перший погляд, перелік осіб, наділених правом пред'явлення позову до суду про визнання батьківства, не викликає зауважень, але процесуальне становище цих осіб залишається спірним.

Аналіз досліджень даної проблеми. Дослідженню кола осіб, які мають право пред'явити до суду позов про визнання батьківства, материнства в юридичній науці приділено значну увагу. Серед наукових досліджень, які безпосередньо стосуються даної проблематики, варто виокремити праці М. В. Антокольської,